

Михайло Волков

УКРАЇНА ТА НАЦІЯ

24 серпня 1991 року відкрилася нова сторінка в історії нашої держави. Нарешті українці отримали свою власну державу. Синьо-жовтий прапор замайорів над адміністративними будівлями; Тризуб – герб княжої держави Володимира – закарбувався над тими самими будівлями та в офіційних документах; Гривня – державна валюта ще з князівських часів Русі – опинилась у кишенях українців; Гімн, написаний понад сто років тому, став одним із символів нашої країни. На мапі Європи з'явилася нова країна, найбільша за площею (не враховуючи Росію), більша за Францію, Італію, Німеччину.

Як же так сталося, що така величезна країна так довго залишалася маловідомою? Німецький історик Андреас Каппелер зазначав: «...як історична, так і громадська думка у Західній Європі аж донедавна навряд чи сприймали серйозно та брали до відома існування 45-мільйонної української нації» (цит. за [11, с. 60]).

Україна – європейська держава, що зумовлене не тільки її географічним розташуванням, а й історичним минулим, належністю до культурних традицій західної цивілізації.

Російські історики органічно не можуть визнати очевидний факт, що український народ – це народ інший по крові, мові, культурі. І чим більша об'єднаність окремих істориків із цієї проблеми, тим більша боязнь внести які-небудь корективи в погляди на Україну. Завалиться ціла ідеологічна конструкція, котра цементує Росію.

«Де починається українське питання – там закінчується російська демократія».

Шлях та історія кожного народу – це драма, в якій гартується і формується дух нації. Народ стає самим собою, за плином історичного розвитку власного життя.

Політичні права українців як нації довгий час були мінімальними – не лише на європейській арені, але й у власному краї. Протягом багатьох століть право остаточно схвалювати рішення, що стосуються основних царин життя українців, зосереджувалося здебільшого поза межами їхньої території.

Територія, яку суцільною масою займає український народ, – це наслідок довголітніх колонізаційних змагань. Коли наші предки вперше появились на історичній арені, вони розпоряджались ледве четвертиною наших те-

перішніх просторів. Треба було кільканадцять століть праці і зусиль, щоб давню батьківщину поширити до сучасних кордонів. Наш колонізаційний похід не відбувався легко і безперервно. Українські поселенці багато разів ішли вперед, займали нові станиці, укріплювали їх, загощували, та під напором чужих племен мусили їх залишити, а після наново вперто йшли вперед. Ці епохи припливу і відпливу особливо характерні для нашої давньої колонізації. Але зрештою український народ перемиг і створив собі велику й широку батьківщину [6, с. 251].

Етногенез східних слов'ян і досі неясний, бо ототожнення Київської Русі з «колискою» трьох братніх народів аж ніяк не сприяло науковим дослідженням у цьому напрямку. Априорно можна твердити, що п'ять східнослов'янських племінних союзів, які утворили Київську Русь, не могли за короткий час існування цього досить крихкого ранньофеодального державного утворення злитися в одну народність [17, с. 8–10].

Як осілий землеробський народ українці споконвіку проживали на тій території, де їх або їхніх прямих предків – руських часів Київської держави чи східних слов'ян – застає писана історія [8, с. 67]. Українці – давній і самобутній етнос, а наразі – зріла етнічна спільнота, виразно відокремлена з-поміж своїх сусідів єдністю мови, культури, території, особливостями психології, безперервним і поступальним упродовж віків процесом державотворення, політичного самоусвідомлення, неухильною тенденцією до політичної та економічної консолідації, до територіального об'єднання в одній незалежній державі.

Український народ та його предки були від найдавніших часів автохтонами на території сучасної України. Зрештою, і сама проблема походження українців логічно продовжує проблему етногенезу східних слов'ян. Більше того, деякі автори робили спробу довести походження українців безпосередньо від племен часів первіснообщинного ладу, зокрема канадсько-український учений Я. Пастернак убачав етногенез витоків українців у наддніпрянських племенах трипільської культури. Далі, на його думку, еволюціонували у скіфське плем'я неврів, а потім – в антів, а відтак – у спільноту часів Київської Русі [5, с. 14–15].

Первісні назви нашого краю та народу – Русь і руський; ці назви залишили нам по собі оті варяги, що при їхній допомозі ми zorganizували Українську Державу, та з назвою їхнього племені виступили більш як тисяча літ тому на історичний обрій. Назва пережила «варягів» і вживалася на означення нашого краю й народу впродовж цілих віків, поки, в половині XVII сторіччя, не прийшла на зміну їй нова – Україна, український. Вживали її й до того часу, а вперше ще українські літописці XII ст., але тільки для позначення пограниччя нашого краю [3, с. 11].

Про те, що етнонім Русь є місцевого, слов'янського походження, свідчить його історична локація. Коли б ця назва до східних слов'ян була принесена варягами, вона б мала поширитись і на землі по Ладозі, Білому і Городищенському озерах, куди нібито пройшла найперша літописна варязька Русь. Однак давній літопис, інші давні джерела стосовно раннього періоду Київської держави локалізують Русь в її вузькому значенні в районі Середнього Подніпров'я: між Десною на півночі, Россю і Тясмином на півдні, Сеймом і Сулою – на сході, Горинню – на Заході. Але вже і в цьому розумінні назва Русь не збігалася з територією розселення літописного племені полян – русі, а поширювався на землі кількох літописних племен: полян, сіверян, древлян, можливо, волинян та ін. [8, с. 37].

У XII ст., а точніше – 1187 р., в Іпатіївському літопису вперше з'являється назва Україна. Назва ця означала поняття край, земля. У літописах назва Україна часто вживалась поряд із терміном Русь і Руська земля. У наступні кілька століть її застосовували переважно для визначення території Середнього Подніпров'я, а пізніше почали поширювати на всі південно-західні руські землі, в тому числі на Північну Буковину та Закарпаття. До спроби розгадати таємницю назви Україна кілька разів удавався М. Грушевський, але остаточного вирішення він так і не знайшов, а тому і зупинявся то на означенні «окраїна, край», то на значенні «пограниччя» [5, с. 21].

Виведення назви Україна від слова «край», яке лежить в основі «окраїна», було і є на руку російським і польським шовіністам, котрі не втомно стверджують, що Україна – це окраїна Росії або Польщі, хоч відомо, що в часи першої літописної згадки про Україну Польща перебувала тільки в процесі становлення, а Росії чи навіть Московії тоді ще не існувало.

На думку С. Шелухіна, терміном Україна називалась земля, «україна» нашими предками

силою меча. Звідси і примовка: «У нас Україна – треба собі самому хліба украяти». Він уважає, ця назва Україна походить із тих часів, коли слов'яни, розселюючись, мусили мечем украяти собі землю і збройно боронити її від нападників. Ця назва мала соборне значення й об'єднувала всі слов'янські племена цієї території. Тому вони, крім племінних, мали спільну, вжиту в літописі назву «україняни», яку потіснила неслов'янська назва «Русь», на що пішло понад 400 років.

Назва Україна належить до розряду тих рідкісних назв, у яких, наче в дзеркалі, відобразилася праісторія нашого народу та його мови. Проте для того, щоб прочитати цю праісторію, треба розкрити таємницю походження назви. Приблизно із XVII ст. назва Україна утверджується на більшості земель, де мешкали українці, визначає межі розселення місцевого етносу [5, с. 23].

За часів Київської Русі на території сучасної України проживали окремі групи іракомовних аланів – ясів, котрі, як уважає М. Костомаров, у домонгольський період були асимільовані східними слов'янами. Контакти східних слов'ян з іракомовними народами Північного Причорномор'я, а також зв'язки причорноморських сусідів слов'ян іранського і тюркського походження з населенням Ірану залишили глибокий слід у матеріальній і духовній культурі українців і їхніх предків – східних слов'ян. Про це свідчать дані фольклористики, етнографії і мовознавства.

Київська Русь була імперією з вираженим потягом до експансії. Багато кому в сучасній Україні психологічно не вистачає імперського розмаху та імперського простору [11, с. 97].

У XIX ст. європейці вважали, що там, де кінчаються східні межі поселення українців, там закінчується Європа. За східними межами України починається Азія зі своїм предковичним деспотизмом, загарбництвом і несприйняттям європейських демократичних цінностей.

Учені-біогенетики довели, що 57% жителів України є носіями єдиної хромосоми R1a (арійської). Так може бути тільки тоді, коли жителі території мешкали тут автохтонно.

Кіммерійці, скіфи, сармати, гуни – це єдиний народ, так нас називали сусідні народи і в різний час. Сколоти, анти, руси, росомони. Коли б це були інші народи, ми б не мали 57% єдиної хромосоми, а було б, як у європейських народів, 8–12%.

За допомогою науки можна провести межі, які кладуть край пропаганді, московським міфам про «три братні народи» – українців, біло-

русів, росіян (московітів) для виправдання окупації та асиміляції українців та білорусів. Виявляється, що за походженням українці ближчі до чехів, поляків, німців, а росіяни (московіти) – це загалом не слов'яни, а угро-фіно-татарське населення, і його родичі на сході [12, с. 11].

Як відомо, етнічно неукраїнські політичні структури занепадали, наприклад, Половецька держава (1050–1240) чи Кримський ханат (1450–1783), але їхні колишні мешканці цілком або великою мірою ввійшли в український етнос, а їхня територія стала українською етнографічною територією впродовж XVI–XX ст. [10, с. 81–83].

У першій половині XII ст. українські землі зазнавали монголо-татарської навали, що підірвала вплив національного державного фактору на розвиток народу, його мову, культуру, свідомість, економіку. Навала послабила позиції Галицько-Волинського князівства перед польською й угорською феодальною експансією і штовхнула українську феодальну верхівку на пошук союзу з інонаціональними державами і панівними верствами.

За часів князя Данила Галицького добре усвідомлювали принципову небезпеку «отатарювання» для влади і всього державного ладу: ризиковано було мати татарських васалів безпосередньо біля самого кордону. Саме тому князь здійснює кілька походів на територію «татарських людей», намагаючись терором і спустошеннями задушити небезпечний рух (1254–1255).

У формуванні української нації велике значення мало утворення в кінці XV – першій половині XVI ст. центру українського козацтва – Запорозької Січі. Її поява безпосередньо пов'язана з посиленням феодально-кріпосницького гніту на українських землях і колонізацією Середнього Подніпров'я наприкінці XIV – у першій половині XVI ст. Запорозька Січ була специфічною військово-адміністративною організацією із широкими демократичними засадами, самоврядуванням, своєрідними рисами культури і побуту. Водночас вагомою була роль козацтва в процесі формування національної свідомості українського народу.

Козацтво стало провідною силою визвольної боротьби українського народу, найбільшим виразником прогресивних тенденцій суспільного розвитку. Саме козак, який стояв осторонь кріпосницької системи й був принципово ворожий їй, виступав соціальним ідеалом для маси українського населення, до якого були звернені очі трударів. Стати козаком – у цьому полягала заповітна мрія кожного селянина.

Ситуація ускладнювалася крахом феодальної державності. У зв'язку з цим козацтво набуло ще функції носія державності українського народу, покликаної забезпечити соціальне визволення країни, – державності, якісно відмінної від усього того, що було раніше [5, с. 24].

Європейська шляхта виховувалася на багатій культурі Еллади та Риму. Вона знала і розуміла ідеї обов'язку, права, свободи, власної гідності, життєвої мети. На цих ідеях зародилося і виросло у Європі лицарство, що присвячувало своє життя боротьбі за вищі ідеї та ідеали, поширення християнства, та насамперед – служінню своєму народові. Один із представників європейського лицарства високоосвічений князь Дмитро Вишневецький саме на тих засадах заснував у XVI ст. славу Запорозьку Січ.

Український народ від передісторичних часів творив з іншими європейську культуру та цивілізацію. Українська провідна верства жила тими самими ідеями та ідеалами, що й західноєвропейська [19, с. 86].

Велика роль у відновленні Української держави належить Богдану Хмельницькому. Він уперше після трьохсот років поневолення поляками та монголо-татарами об'єднав частину земель Київської Русі в одну державу – Гетьманщину. Богдан Хмельницький сприяв пробудженню національно-політичної свідомості українського народу, що мала вирішальне значення в його боротьбі за свою державу і в наступні століття [5, с. 30]. Але Хмельницький зробив фатальну помилку, уклавши Переяславський союзний договір 1654 року з Московією, таким чином віддавши Україну на триста п'ятдесят років у ярмо московітам. Хоч, безумовно, він центральна фігура найважливішої епохи в житті українського народу, видатний діяч, людина справді велика за своїми інтелектуальними здібностями і можливостями. Але ця історична особа виявилася, на жаль, беспорядною перед суспільним розвитком, викликаним самою українською революцією.

Хмельницький не мав відповідного геополітичного терену – територія його влади звідусіль мала відкриті кордони. Не мав він вишколеної інтелігенції і традицій старої сильної держави. Врешті-решт Україна йшла по шляху реформації суспільства з усякими дефектами, переймаючи найбільш відсталі, але добре відомі їй моделі католицької реакції тодішньої Польщі [10, с. 108].

І. Лисяк-Рудницький писав: «Я стверджував суттєво західний, себто європейський характер України. Але це не значить, що я заперечую існування сильних незахідних елементів в

українському національному типі. Під впливом сил, що приходили зі Сходу, загальноєвропейські прикмети зазнали змін, – хоч вони не були знищені й заступлені іншими».

Шкода, що Хмельницький вчасно не денонсував Переяславську угоду. Не тільки Богдан, але й інші гетьмани не бажали миритися з обмеженням прав і насильницькою колонізацією з боку Москви. Наступники Хмельницького І. Виговський, І. Мазепа повставали проти панування в Україні царського деспотизму, шукали захист від нього в нових союзах із Річчю Посполитою, Туреччиною, Швецією, з якими Росія постійно воювала на землі Причорномор'я і Прибалтики.

Якби творіння Богдана Хмельницького вижило, це було б українське чудо, нове слово в розвитку європейської державності – демократично побудована держава, що спиралася на клас вільних дрібних землевласників-козаків, тобто фактично озброєних фермерів, на селян-орендарів та на вільні міста, держава без великих землевласників. Тільки монастирі продовжували в ній володіти розлогими землями, а щодо кріпосництва, то воно винищувалося у ході Великого повстання буквально на очах. І все це – на тлі розквітаючого по всій Європі абсолютизму та в піку йому! [11, с. 143].

Геніальний Хмельницький створив ієрархію, але через нелюбов до влади та недооцінку значення владної піраміди йому не вдалося заснувати родову монархію з єдиною в Україні верхівкою владної піраміди. З тої ж причини Виговському не вдалося створити конституційну (полковницьку) монархію. Спалахували повстаннями, вміли воювати, але через недооцінку та неготовність підпорядковувати себе ієрархії не вміли закріпити військові успіхи. І далі бракувало державницького мислення, і тому героїзм завершувався особистою славою, а не здобутками на шляху творення української держави [12, с. 27].

Логіка революції пробуджує до життя страшний вузол спеціальних, економічних, культурних суперечностей, і не завжди вожді революції можуть їх вирішити. Б. Хмельницький удруге після Володимира Великого змінив хід історії України (після хрещення Русі 988 року). Одним із головних наслідків національно-визвольної війни було те, що Україна вишла зі сфери впливу Польщі й потрапила в політичне поле Росії. Переяслав був початком українсько-російського співжиття, яке, добре чи зле, тривало до 1991 р. [10, с. 117].

Іван Мазепа був першим гетьманом, який незмінно тримав гетьманську булаву 22 роки –

1687–1709 рр. Радянська історіографія винесла такий вирок цій видатній історичній постаті: зрадник свого народу і Росії, який різко посилив феодално-кріпосницьку експлуатацію селянства, жорстоко придушував селянські повстання. І зрозуміло чому: імперія не допускала навіть будь-яких натяків про можливість існування незалежної, вільної України. Гетьмани України, крім Богдана Хмельницького, на думку царя Петра, були ніким іншим, як «ворами и изменщиками». Акценти на зрадництві замінювали трагічніші і печальні сторінки історії України періоду Гетьманщини. Звісно, Мазепа в союзі з польським королем Станіславом Лещинським та шведським королем Карлом XII лише здійснив спробу реалізувати свій військово-політичний проект, метою якого був вихід з-під московського протекторату й утворення на українських землях незалежної держави. Полтавська битва 1709 року була програна, цей програш ще довго відлунюватиме не тільки як переможний над шведами, а й над помислами українців збудувати свою державу. І все ж це була спроба, ще один крок, до найзаповітнішої мети – незалежної України.

Царський уряд удається до ліквідації залишків української автономії, які ще мали місце після десятиліть Руїни й остаточного перетворення України на свою провінцію.

Але важливо зауважити, що взаємини Україна – Литва – Польща – це взаємини в межах європейської цивілізації; взаємини Україна – Московщина (Росія) – це взаємини європейської й азійської цивілізації [12, с. 64].

На щастя, жодна ворожнеча не вічна. Якби Хмельницький знав, якими стійкими борцями за незалежність України згодом стануть греко-католики – ті самі уніати, проти яких він стільки боровся, то, можливо, дивився б на них не так непримиренно.

Добре, що наш Національний банк умістив портрети гетьманів на гривні. У нас люди все ще продовжують боротьбу проти пам'ятників і портретів. Але ніхто не буде рвати гроші на знак протесту. Бачачи Мазепу і Хмельницького у своїх гаманцях разом, люди звикають терпиміше ставитися до своєї історії, до її творців [11, с. 256].

Наприкінці XVII – на початку XIX ст. Україна, втративши державність і самостійність, поступово позбулася і свого пріоритету в культурній сфері. Українські культурні діячі разом із мовою поволі втрачали й національну свідомість. Значна частина українського панства була деморалізована, цуралася свого народу, служила імперії лише заради чинів та жа-

лування. Однак національна самосвідомість не була цілковито викоренена.

Упродовж віків українське дворянство було зрусифіковане. І хоч багато представників цієї верстви все ж проймалися духом патріотизму, їм була властива подвійна лояльність та національна ідентичність. Після підпорядкування 1686 р. української церкви Москві відбулася також русифікація священників. Українська мова була витіснена з державних установ і системи освіти. На українських етнічних землях русифікувалися міста губернські та повітові. Адміністративно-управлінські установи здебільшого заповнювалися чиновниками з російських губерній, які почували тут себе як удома. А українські чиновники зрікалися рідної мови, свідомо забували багаті віковічні надбання української духовної культури [10, с. 135].

Царський уряд, спираючись на місцевих поміщиків та буржуазію, всіляко гальмував формування української нації. Так, заборонялося саме слово «Україна» і насаджувалася назва «Малоросія», що відбивала великодержавне ставлення до неї [5, с. 34]. Офіційно російська влада відносила українців до російської нації із принизливою ознакою малоросійства. Малорос – це українець, який зраджує Україну за російське покровительство. Це зрадництво руйнувало українську ідейність, український дух, українську волю та боротьбу за самостійність українства.

Григорій Сковорода говорив, що любить «мать – Малороссию й тетку – Украину». Він був твердо переконаний, що це не одне й те ж саме [11, с. 75].

Переломним моментом у формуванні громадсько-політичного світогляду в Україні стала діяльність Кирило-Мефодіївського братства (1846–1847 рр.). У контексті національного відродження братство започаткувало перехід від дворянсько-шляхетського етапу українського національного руху до етапу різночинсько-народницького – уже досить політизованого. Головною метою товариство вважало досягнення Україною національно-державної незалежності з демократичним ладом на зразок Сполучених Штатів Америки або Французької Республіки. Кирило-мефодіївці були переконані, що саме українському народові – демократичному за своєю природою, органічно несприятливому до всякої неволі й рабства – випала історична місія бути ініціатором боротьби за національне й соціальне визволення слов'янських народів з подальшим об'єднанням їхніх держав у федеративний союз.

Для українського відродження, як зазначає М. Грушевський, швидка поява (лише через 40 років після перших кроків народної літератури) такого геніального поета, як Т. Шевченко, була великим щастям. Із народженням Великого Кобзаря українська література вже не потребувала ніяких рекомендацій для свого повноцінного існування та розвитку. Багатогранний талант Шевченка давав їй повне виправдання в очах тих, кому таке виправдання було потрібне, і забезпечував міцне підґрунтя не лише народній літературі, а й українському відродженню в цілому [15, с. 406].

Образ Т. Шевченка для українців святий. Він дорогий для нас своєю українською душею, своїми помислами, своєю реальністю, своєю долею, усім своїм єством.

С. Томашівський відзначав: «Українська нація не багата за все ХІХ ст. великим числом діячів свого національно-культурного розвитку. Причина цієї сумної прояви, що величезна більшість інтелігентних сил України чужа або й ворожа національним і культурним інтересам українського народу, пояснюється легко минулою історичною долею нації й її теперішнім становищем».

Лютнева революція 1917 р. застала Україну як націю з усіма типовими ознаками «малого народу» – без виробленої соціально-економічної структури, без політичної тканини, без війська й чіткого розуміння своїх завдань і можливостей. Російська імперія намагалась увесь час зробити Україну частиною себе самої. 1917–1920 роки показали, що замір не здійснився.

Центральна Рада, Гетьманська держава Скоропадського, Директорія, УНР, ЗУНР – усі ці державні утворення не змогли відстояти незалежність України. Акт злуки УНР та ЗУНР 22 січня 1919 р. засвідчив те, що українська нація вперше після розпаду Київської Русі, завоювання її монголо-татарами, польсько-литовського, російського (московського), австрійсько-угорського панування більшість українських етнічних земель знову об'єднала в єдину соборну державу. Але, на жаль, чого в Україні споконвіку бракувало, то це єдності. Силу мали, рішучості вистачало, звитяги не позичали, самопожертвою вражали, а ось єдності катастрофічно не вистачало. Зате розбрат і чвари між своїми, як здавалось, ніде у світі рясніше й щедріше не робили – з року в рік, з віку в вік. Тож усі українські повстання, у яке б ми століття не заглянули, незмінно закінчувалися тим, чим вони, зрештою, і мусили закінчуватися, – великою кров'ю і тисячами молодецьких голів, які, злітаючи із плеч широких, перетворюва-

лись у звичайнісінькі черепи, так і не спромігшись вибороти волю, до якої іноді досить було зробити всього лише один-єдиний, хоч рішучий, але останній крок. І нове повстання, що невдовзі визрівало й спалахувало від краю до краю, вперто не зважало на невдачі попередньої спроби вирватися від ярма. Це ніби якесь прокляття, що постійно висіло над Україною, прирікаючи народ на все нові й нові безплідні жертви та поразки.

Шлях звільнення кожної нації густо кропить кров'ю. Нашої – так само. Кров'ю чужою та своєю. Ворожою і рідною. Кров закінчує глибокі процеси національних емоцій, усвідомлень, організаційної праці, ідеологічної творчості, всього того, що нація і свідомо, і раціонально використовує для ствердження свого права на державне життя [2, с. 32–33].

С. Петлюра в промові на політичній нараді 26 листопада 1919 року казав: «Наша боротьба в історії українського народу буде записана золотими буквами. Ми виступили на арену історії тоді, коли весь світ не знав, що таке Україна. Ніхто не хотів її визнати як самостійну державу, ніхто не вважав нашого народу за окрему націю. Єдиною боротьбою, упертою і безкомпромісною, ми показали світові, що Україна є, що її народ живе і бореться за своє право, за свою свободу й державну незалежність. Ті, що легковажили наш рух, тепер побачили, що ми така сила, якої не можна не брати на увагу. Самі російські більшовики словами Леніна заявляють, що тільки через боротьбу з Україною більшовизм не дійшов до Західної Європи. Признаймося без гордоців і зайвої скромності, що за час двохлітньої нашої боротьби ми створили українську націю, яка й надалі активно боротиметься за свої права, за право самостійно й ні від кого незалежно порядкувати на своїй землі».

Перші десять років радянської влади були сприятливі (обмежена державність, українізація) для стабілізації масової національної самосвідомості українців на рівні її змісту кінця ХІХ – початку ХХ ст. До цього також сприяла активна позиція українських політичних діячів за межами радянської України, які твердо, в теорії та практиці, продовжували обстоювати ідею незалежної державності. Проте невдовзі фізичне знищення, голодомор, червоний терор щодо інтелігенції призвели до фактичного придушення національної свідомості на теренах України. Національна ідеологія сприймалася як явище кримінального порядку [5, с. 49].

Уся трагедія України 1917–1922 років полягала в тому, що невблаганне життя примушувало

українську москволюбну й соціалістичну інтелігенцію воювати проти коханої старшобратньої демократії. Примусило ворогів української незалежної державності воювати, боротися за українську самостійну державу. Примусило переконаних борців за соціалізацію боротися за приватну власність [19, с. 124]. Але ніхто не зможе перекреслити ту гігантську роботу, яка була проведена у сфері освіти, науки, культури за часів «українізації», особливо в площині масової ліквідації неписьменності та прилучення населення до елементарних надбань культури промислового й сільськогосподарського виробництва, навичок державно-адміністративного управління. Тут можна сміливо говорити про справжню зміну параметрів культурного стану суспільства [10, с. 236].

70 років Україна перебувала під ярмом Росії і, нарешті, у своїй більшості український народ 1991 р. проголосував за суверенітет своєї держави, незважаючи на розуміння всієї складності розриву економічних відносин із Росією, що вказує на те, що етнічна самосвідомість українського народу сягнула високого рівня. Звичайно, з проголошенням суверенітету Україні, як і багатьом іншим самостійним пострадянським країнам, належить багато зробити для гармонізації міжетнічних відносин, як внутрішніх, так і зовнішніх. Це пов'язано з певними настроями, подекуди з погрозами, якими супроводжуються за кордонами держави її кроки щодо утвердження своєї незалежності. Можливо, настане час, коли ідеологічні стереотипи не впливатимуть на стосунки між людьми як однієї національності, так і різних етнічних спільнот. Однак на сучасному етапі – це лише сподівання, а не реальність. Адже ідеологічні стереотипи надто живучі – ними сліпо керується ще значна частина населення [5, с. 57].

Кожен народ має свою історію, наділений національною свідомістю та гідністю. Нинішній наш стан є продуктом усього попереднього історичного розвитку, і досвід інших народів не допоможе розв'язати наші проблеми. Однак він дасть можливість зрозуміти загальні світові тенденції розвитку національних і міжнаціональних відносин, з урахуванням яких при вирішенні власних проблем Україна рухатиметься в руслі світової цивілізації.

Українська держава, українська державність в Україні є, її створив народ, вся українська нація в процесі великого перевороту життя в «тюрмі народів» – Росії [4, с. 111].

Основною різницею між Україною і Росією є не мова, не культурно-національні особливості, не віра і не любов селянина до землі,

а інше – витворення віками способу мислення, метод організації правлячої еліти, взаємовідносини верхів і низів, держави і громадян, тих, що правлять, до тих ким правлять. Етнос і естетичне чуття українського народу закорінені в духовній традиції східного християнства. Але оскільки країна рівночасно була у своїй соціальної і політичній структурі частиною європейського світу, остільки українці прагнули до синтезу між Сходом і Заходом [9, с. 111].

Україна ніколи не переживала доби насильного й раптового «узахіднення», аналогічної з царюванням Петра в російській історії. І в цьому аж ніяк нема нічого дивного. Країна, що від своїх початків була суттєво європейською – і в цьому значенні «західною», – не потребувала асимілювання до Європи шляхом наглого, революційного перевороту. Проте європейський характер України скріплювався завдяки впливам і контактам з іншими європейськими країнами.

Без північних берегів Чорного моря Україна неможлива як культурний край; ми мали ті береги в часи уличів, тиверців і тмутараканської Русі; ми відбили частину їх перед нападом турків у XV ст. і мусили так і сяк узяти їх потім. Не вдавалося цього нам зробити під Польщею, із самим козацтвом, то мусило це зробитись під московськими царями. Донщина притягала Московщину до Чорного моря. Ось де фатальна причина: всеєвропейське, а не спеціально українське, завдання зруйнувати Туреччину XV–XVI ст. було виконане у XVII–XIX ст. Московщиною, а не Польщею [9, с. 144].

Д. Донцов – головний ідеолог українського націоналізму – вказував: «Коли ми хочемо підняти українську ідею як основу державотворчого процесу, мусимо в першу чергу здушити прокляту спадщину невільних часів, мусимо провести переоцінку основних вартостей, на місце покори повинна стати віра, яка не має сумнівів».

Кожна вільна нація схильна вважати, що свобода має бути знайдена людьми лише між самими собою; вони вимірюють її своїми власними характерними звичаями і системою манер. Останні ж складаються під впливом кількох груп чинників: морального, розумово-раціонального і практично орієнтованого. Сьогодні політики і міжнародні організації даремно намагаються домовитися на мові політичного позитивізму, чистої прагматики. Нам потрібно оволодіти мовою діалогу культур, мистецтвом

гуманітарного взаєморозуміння і взаємодії. Нова цивілізаційна стратегія повинна керуватися мудрою гуманістичною політикою.

Література

1. Белебеха І. О. Честь України / І. О. Белебеха. – Х. : Факт ; Нью-Йорк : М. П. Коць, 2001. – 336 с.
2. Державний центр Української Народної Республіки в екзилі: Статті і матеріали / [зредували Любомир Р. Винар і Наталія Пазуняк]. – Філадельфія ; Київ ; Вашингтон : Фондація ім. С. Петлюри ; Веселка ; Фондація родини Фещенко-Чопівських, 1993. – 494 с.
3. Велика історія України : у 2 т. / [передм. д-ра І. П. Крип'якевича ; зладив М. Голубець]. – К. : Глобус, 1993. – Т. 1. – 352 с.
4. Винниченко В. К. Заповіт борцям за визволення / В. К. Винниченко. – К. : Генеза, 1991. – 211 с.
5. Вівчарик М. М. Українська нація: Шлях до самовизначення : [монографія] / М. М. Вівчарик, П. П. Панченко, В. І. Чмихова. – К. : Вища школа, 2001. – 287 с.
6. Географія українських і сумежних земель. Т. 1 : Загальна географія / опрац. і зред. В. Кубійович. – К. : Обереги, 2005. – 528 с.
7. Горський В. С. Історія української філософії : курс лекцій / В. С. Горський. – К. : Наук. думка, 1997. – 287 с.
8. Етнографія України / Л. Марчук, Ю. Гошко та ін. – Львів : Світ, 1994. – 520 с.
9. Кремень В. Г. Філософія Національної ідеї. Людина. Освіта. Соціум / В. Г. Кремень. – К. : Грамота, 2007. – 576 с.
10. Кремень В. Україна: проблеми самоорганізації : [в 2 т.] / В. Кремень, Д. Табачник, В. Ткаченко. – К. : Промінь, 2003. – Т. 1 : Критика українського досвіду. – 384 с.
11. Кучма Л. Д. Україна – не Росія / Л. Д. Кучма. – М. : Время, 2004. – 560 с.
12. Лук'яненко Л. Від хохла до українця / Л. Лук'яненко. – К. : Юніверс, 2014. – 64 с.
13. Наш Г. Історія українського народу / Г. Наш. – К. : Богдана, 1993. – 248 с.
14. Нестайко О. Великі міфи імперії (втеча від власної ідентичності) / О. Нестайко. – Львів : Піраміда, 2008. – 345 с.
15. Новий довідник: Історія України / С. Крупчан, Т. Крупчан. – К. : ТОВ «Казка», 2005. – 736 с.
16. Прицак О. Що таке історія? / О. Прицак. – К. : Логос Україна, 1996. – 156 с.
17. Субтельний О. Україна: Історія / О. Субтельний. – К. : Либідь, 1993. – 720 с.
18. Томашівський С. Володимир Антонович. Його діяльність на зламі історичної науки / С. Томашівський // Син України. – К. : Дніпро, 1997. – Т. 1. – 329 с.
19. Штепа П. Московство: його походження, зміст, форми, історична тяглість / Павло Штепа. – 6-те вид. – Дрогобич : Відродження, 2007. – 411 с.